

РЕЦЕНЗИЯ

От: проф.д.ик.н. Иван Стойков Кънчев
Научна специалност Икономика и управление

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„доктор“** по *научна специалност Икономика и управление (Аграрна икономика)* в УНСС.

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 538/02.03.2020 на Зам. ректора по НИД на УНСС.

Автор на дисертационния труд: *Павел Рачев Шейтанов*
Тема на дисертационния труд: *Управление на риска в зърненото производство*

1. Информация за дисертанта

Дисертантът се е обучавал по докторска програма към *катедра/факултет „Икономика на природните ресурси“/Бизнес факултет на УНСС по научна специалност Икономика и управление (Аграрна икономика)* съгласно Заповед на Зам. ректора по НИД на УНСС № 634/28.03.2020 Обучението е осъществено в *задочна* форма през периода 2016-2020 година.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Икономика на природните ресурси“ на 24.02.2020 г.

Павел Шейтанов работи като търговски представител в СТТ София от 18.11.2019 г. Преди това е работил в РГС като мениджър продажби и маркетинг. Бил е стажант в административния отдел на посолството на Великобритания в България и в търговския отдел на посолството на САЩ в България. Личните компетентности на докторанта включват владение на английски, хърватски и руски езици, както и съвременни дигитални умения, свързани с обобщаване на информация и провеждане на комуникации по проблемите на дисертационния труд.

2. Обща оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е посветен на изключително актуална и значима за стопанската практика проблематика, свързана с прилагане на дейности, препоръки и стратегически решения за минимизиране и преодоляване на риска в селското стопанство и на подходящи практики за неговото управление.

В тезата, целта и задачите на дисертацията проблематиката за управление на риска в селското стопанство и в частност при сектор зърнено производство е намерила адекватна конкретизация, като акцентът е поставен на прилаганите механизми за управление на риска в зърнените земеделски стопанства и на влиянието му за устойчивото икономическо развитие. Формулираната теза и свързаните с нейното потвърждаване пет хипотези логично разкриват влиянието на риска и на неговото управление върху характеристиките на стопанствата и социалния профил на техните управляващи.

Целта и задачите на дисертацията конкретизират изследователската теза и са заложили в структурата и съдържанието на отделните части на разработката. Разкрити са подходите и механизмите за управление на риска при зърненото производство, както и ролята му за устойчиво развитие и подобряване на икономическото състояние на стопанствата.

3. Съдържание на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 169 страници и е структуриран в увод (4 стр.), изложение в три глави (138 стр.), заключение (3 стр.), списък с използвана литература (8 стр.), списък с таблици (2 стр.), списък с фигури (1 стр.) и приложение (12 стр.). Използваната литература включва 115 източника, от които 33 на български език и 82 на английски език. Дисертацията съдържа 26 фигури, 43 таблици и 2 приложения.

В първа глава „Теории за управление на риска в зърненото производство“ са разгледани научните основи за същността на риска и неговото управление и е обоснована приложимостта им при зърненото производство. В началото на тази част от дисертацията с основание специално място е отделено на основните определения и класификацията на видовете рискове и са разграничени етапите на управленческия процес в земеделието. На тази основа са представени теоретичните основи на модел за вземане на решения и са разграничени въздействията и честота на рисковите събития, както и ролята на превенцията за намаляване на

евентуалните рискови последствия. В тази част от дисертацията положително оценявам актуалното значение на теоретичните знания, свързани с усъвършенстването на управлението на риска.

Във втория параграф на теоретичната глава е представена авторската позиция и мненията на отделни автори, свързани с прилагането на стратегии за управление на риска, както и основните инструменти за тяхното реализиране. В това изложение са включени подходите и методите, разкриващи спецификата на управлението на риска в земеделието, в т.ч. и при зърненото производство.

Третият параграф е посветен на политиките и пазарните мерки, които пряко влияят на управлението на риска в селското стопанство. Те умело са свързани с въздействието на Общата селскостопанска политика и националните политики, в т.ч. и с инфраструктурните особености на земеделските стопанства.

В тази част на дисертацията специално внимание заслужава и позицията на докторанта, свързана с ролята на управленските решения на земеделските стопани и влиянието им върху риска при избора на варианти на стратегии на ефективното управление. В разработката сполучливо са представени резултатите, които са използвани в различна степен в следващите глави на изследването.

В края на този параграф е представена таблица, която показва кои от добрите чуждестранни практики се използват в нашата страна. Направен е сполучлив опит за формулизиране на основни изводи и препоръки, които с успех се представят като насоки за усъвършенстване на управленческия процес, свързан с намаляване или преодоляване на рисковите ситуации в зърнопроизводството.

Втора глава съдържа методология за оценяване и управление на риска, приложима в зърненото производство. Първите два параграфа включват количествените и качествени методи за оценка на риска, като акцентът е поставен на възможностите за тяхното използване при този вид управленска дейност.

Специално внимание и положителна оценка заслужава адаптирания модел на Морковец за оценка на капиталовите активи (МОКА) и тази за единичния индекс, прилаган за анализ и оценка на риска на макро ниво. От качествените методи специално място е отделено и на използването на методите PESTEL и SWOT-анализа.

Висока оценка заслужава изработената от докторанта методическа рамка, която е представена в третия параграф и сполучливо е илюстрирана с отделна фигура, която представя логиката и последователността на изследването.

Последния параграф на втора глава включва обосновка на района на изследването и съдържанието на анкетната карта. Положителна оценка заслужават разкритите връзки между методическите обосновки и резултати, представени в теоретичната част и тяхната интерпретация, заложена в отделните части на анкетната карта.

Трета глава на дисертационния труд е посветена на анализа и оценката на риска в зърненото производство, следвана от ситуационния анализ на производството на пшеница, като основна зърнена култура в нашата страна. В тази част положително оценявам разкритата динамика в промяната на площите и производството на основните зърнени култури за периода 2013-2017 г., в т.ч. и анализа и оценката на площите и производството на пшеница. Разкрити са колебанията на тези показатели по години и са оценени реализираните загуби и приходи. В рамките на този параграф е включен и анализа на кризисните събития и влиянието на рисковите фактори върху резултатите в зърненото производство. В тази връзка специално внимание заслужава анализът и оценката на систематичния риск в сектор зърнено производство, установен с адаптирания модел на Морковец за модерния портфейл. Установена е средната възвращаемост на собствения капитал и включените в изследването 35 земеделски стопанства по организационни форми и по размер на използваните земеделски земи. В края на тази част е разработен корелационен анализ, в резултат на който е разкрита положителната зависимост между средната възвращаемост на вложения капитал и нивото на риска в стопанствата, въпреки че разкритата корелационна връзка е слабо изразена.

В четвъртата част на трета глава висока оценка заслужават получените резултати от анкетното проучване и изведения социален профил на зърнопроизводителите. Използвани са двумерни разпределения по метода на X^2 и са установени зависимостите и силата на връзките между включените характеристики в изследвания модел.

Положително оценявам и анализът на използваните инструменти за управление на риска на ниво стопанство и пазар. Интерес за практиката са формулираните изводи за честотата на използваните методи.

Последните две части на този параграф са посветени на анализа на влиянието на факторите върху риска на дейността на зърнопроизводителите с прилагане на PESTEL и SWOT-анализа. На тази основа са формулирани част от основните изводи, насоки и препоръки за намаляване и преодоляване на рисковите ситуации в зърненото производство. Разработена е и обобщаваща таблица, с която е онагледено потвърждаването на тезата на дисертационния труд и на свързаните с нея хипотези.

Изложеното съдържание на дисертационния труд потвърждава обобщения извод, че той е цялостно завършено изследване на проблемите на управлението на риска в зърненото производство и доказва придобитите знания и умения на докторанта, както и възможностите му за изследователска работа, свързана със сложни и недостатъчно разработени икономически и управленски проблеми.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Приемам основните достойнства и приносни моменти, съдържащи се в представената справка. В обобщен вид те могат да се формулират като:

- Изясняване и доразвитие на теоретичните основи на управлението на риска и разширяване на научните знания и специфични методи за управление на риска при зърненото производство
- Доразвитие, адаптиране и систематизиране на методическия инструментариум за изследване на видовете риск при зърненото производство на България;
- Представяне на практически решения в областта на управлението на риска в зърненото производство, които са приложими за условията на всички специализирани зърнени стопанства на страната.
- Оценени са нагласите на зърнопроизводителите за прилагане на добри практики, методически решения и международен опит за управление на риска в зърненото производство в България.
- Формулирани са насоки, препоръки и стратегически решения, свързани с прилагане на механизми за управление на риска, насочени към заинтересованите специалисти, ръководни кадри и институции.

Изложените дотук приноси моменти са ясно очертани и онагледени в дисертационния труд и са надлежно систематизирани и конкретизирани в автореферата на дисертацията.

5. Оценка на автореферата

Авторефератът е с общ обем 42 страници, включва обща характеристика, структура, съдържание, заключение и справка за приносите на дисертационния труд. Той съдържа всички необходими елементи и отговаря на нормативните изисквания. Не се открояват несъответствия и отклонения от съдържанието на темата на дисертацията.

6. Оценка на публикациите по дисертацията

Докторантът е представил по темата на дисертацията 4 броя научни разработки, от които един брой на английски език. Всички публикации са самостоятелни научни разработки. Две от публикациите са отпечатани в издателския комплекс на УНСС и една е публикувана в „Научните трудове“ на университета.

Тематиката на публикациите е свързана със съдържанието на дисертацията и отразява съществени нейни части – методическите аспекти, анализа и оценката на риска в аграрния сектор.

7. Бележки и въпроси по дисертационния труд

Бележките ми са свързани с необходимостта от по-отчетливо открояване спецификата на рисковите фактори при производството на зърнени култури, както и по разширяването на препоръките и нагласите, свързани с трансфера на знания и прилагане на добри практики, които водят до намаляване на заплахите и възможностите за преодоляване на евентуалните рискови ситуации. В тази връзка имам следните въпроси:

1. Действащата национална програма за управление и преодоляване на кризисни и рискови ситуации в земеделието, както и заложените в нея мерки, добри практики и правила, отчитат ли в достатъчна степен особеностите, условията и финансовите възможности за устойчиво развитие на сектора и начините за ускорено прилагане на защитни мерки и добри практики за своевременно противодействие и компенсиране на последиците от евентуалните щети от рискови събития и кризисни ситуации?

2.Какви конкретни насоки и предложения предлагате за ограничаване и за преодоляване на специфичните рискове и кризисни ситуации, касаещи зърненото производство, които са следствие от екстремното влияние на екологичните фактори и природните бедствия, в т.ч. и тези, които са свързани с противоградната защита?

3.Имате ли конкретни предложения за разширяване на прилаганите мерки за преодоляване и разпределение на трудностите и рисковете, свързани с владенето, стопанисването и използването на земеделските земи?

8. Заключение

Изложеното дотук ми дава достатъчно основания да препоръчам на уважаемите членове на научното жури високо да оценят дисертационния труд на Павел Рачев Шейтанов „Управление на риска в зърнопроизводството“ и да гласуваме положително за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност Икономика и управление (аграрна икономика).

24.04.2020

Подпис: .....

(проф.д.ик.н.Иван Кънчев)